

Иван Гюзелев за държавната власт и администрация в началото на XX век

Емил Инджов

Abstract: *Ivan Gyuzelev for state power and administration in the begining of 20th century: This article presents the views of Ivan Gyuzelev about politics and government in the beginning of 20th century. Analyzed its position on the state of the party system, public administration, the media and the state of Bulgarian society. Presents the ideas of Ivan Gyuzelev to eliminate negative phenomena and processes that keep the progress of Bulgaria.*

Key words: *Administration, State power, Ivan Gyuzelev.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Иван Гюзелев е роден на 24 юни 1844 г. в Габрово. Първоначално учи в своя роден град, след което заминава за Одеса. Там завършва Одеската духовна семинария и Физико-математическия факултет на Новорусийския университет. През 70-те години е един от основните фактори за създаването на Габровската гимназия. Участва в изработването на новата учебна нормативна документация и налагането на съвременните методи на преподаване. Утвърждава се като един от водещите български възрожденски педагози.

След Освобождението Ив. Гюзелев взема активно участие при изграждането на новите институции на възобновената българска държавност. През 1880 г. е назначен за министър на народното просвещение. На този пост, той предприема действия за изграждане на образователна система с ясно обособени образователни нива и регламентиране на нейната материална поддръжка. В периода 1880-1894 г. е председател на Върховната сметна палата. На този пост, той успява да изгради нейната структура и да съдейства за изработването на нормативната ѝ уредба.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Взгледите на Ив. Гюзелев за политическите процеси, държавната власт и администрация на България в началото на XX век са отразени в авторските му статии, публикувани в издаваното от него списание „Задружен труд.“ С остър и критичен анализ, още в програмата на списанието той заявява, че държавата и обществото се намират в състояние на деградация. „В всичките почти клонове на държавното управление, пише Ив. Гюзелев, ние успяхме да поседем пълна деморализация и докарахме най-после работата до там, щото компрометирахме напълно конституционното управление. Ние развратихме напълно не само чиновничеството, като го направихме да любоугодничи пред всяка партия, дошла на власт, но и цялата почти интелигенция... ние развратихме и цялата маса народна, като я отклонихме от стремежа към честния труд и я поставихме в положение да гледа и очаква прехраната от падането властта в ръцете на тая или оная партия.“[1]

Като най-големи язви на българското общество Ив. Гюзелев посочва партийната система, партиите и партийните борби за власт. Той, категорично счита, че партиите по-скоро пречат за нормалното социално развитие, отколкото да допринасят за просперитета. Причината за това е, че изразяват частни амбиции на случайни партийни водачи, а не социални принципи за преобразуване и подобряване на обществото. Целта на тези лидери не е подобряването на общественото положение, а „да се докопат час по-скоро до властта, за да облагодетелстват както себе си, тъй и своите съпартизани.“[5] Липсата на сигурност и мандатността на правителствата също допринася за действия свързани с личното осигуряване.

Диалогът между партийните лидери почти отсъства и е заменен с конфронтация и компромати. „У нас политическите противници не могат да се търпят един друг; те избягват срещите, и ако по някой път обстоятелствата ги заставят по неволя да се срещнат, те се гледат един друг с неприязнени погледи – пише той.“[24] Личните интереси са посочени като основни за разцепването на политическите партии и тяхното роене. Овладяването на властта, в следствие на по-изкусна партийна агитация засилва политическият апетит на редица личности, които разцепват или създават нови партии. „Тоя стремеж към разцепване иде да потвърди, пише Ив. Гюзелев, че всеки от нас иска да стане водител на партия, а следователно самата партийна борба се обръща вече в борба на личности или все едно в борба на лични интереси.“[19]

В политиката се включват хора без интелектуален потенциал и със скромни материални ресурси. „У нас, заявява Ив. Гюзелев, всички наши водители или тъй наречени държавни мъже са хора бедни и някои от тях даже едвам се прехранват.“[14] Преминването на едни и същи лица от една партия в друга е обичайно явление в политическия живот, като това потвърждава безпринципността в политическия живот и търсенето на лична изгода.

Партийните програми, които трябва да отразяват основните идеи и принципи на организацията са привлекателни на пръв поглед, но не се изпълняват. Много от партиите забравят за написаното в тях, след като вземат властта.[5] Ив. Гюзелев приема партийните конгреси за положителна страна в организационния живот на една партия. „Но при условията, в които се намират нашите политически партии конгресите едва ли би могли да бъдат с нещо полезни, освен да парадират чрез тях всяка партия пред другите и да покаже уж многобройността на съмишлениците си, а в същност да изтъкне неволно своята нравствена несъстоятелност – пише той.“[23]

Политическите борби, които партиите водят помежду си са отражение на състоянието на политическата култура на обществото. Ив. Гюзелев счита, че българският народ не е направил никакъв прогрес в политическо отношение. „Достатъчно е, пише той, да укажем и на начина, по който стават изборите у нас, които постоянно се придружават с подкупи, бойове и даже убийства.“[26] Партийната борба в страната не е борба за налагането на нови идеи или наредби, „а е повечето борба животинска, борба за хляб... Всички се борим за благо на народа, като разбираме това благо в докопването до властта с цел разбогатяване.“[3]

В търсене на изход от безнравствената политическа система Ив. Гюзелев апелира за партии на принципите. Като прави това предложение, той осъзнава, че обществото още не е достатъчно развито, за да се бори за принципи, защото политическата борба не се води за разрешаване на национални, а на лични въпроси. „Членовете на партията трябва винаги да помнят, че дейността им служи не за обезпечение тяхното материално положение, а за възтържествуване защитаваните от тях принципи, като се има пред вид единствено благосъстоянието на цялата народна маса, или поне на най-голямата ѝ част – пише той.“[21]

Много силно оръжие в политическите борби за Ив. Гюзелев представлява периодичният печат. В напредналите демократични общества той е мощен лост за прогреса на човечеството и меродавен законодател за образуване на общественото мнение. Но в България вместо да бъде обективен коректив на всичко, което се случва в обществото, той се превръща в приватък на политическата система. Основна задача на партийния печат е „да хули противниците си и да възхвалява своите съпартизани до небеса“[2] Езикът, който се използва за тази цел е площаден и се използва от най-неграмотните хора.

Особено критичен тон в пресата следва опозицията, която никога не признава положителните моменти на едно управление и винаги гледа да изтъкне неговите недостатъци. Ив. Гюзелев счита, че на база на опозиционните писания нито едно правителство не е направило добро за страната и подобен род критика показва, че

„у нас няма никаква доблест, никакво кавалерство; това е пълен политически разврат.“[2] Случва се дори, новото правителство да бъде подложено на остра критика в печата преди да поеме властта.

С помощта на партиите пресата толерира некомпетентни личности, поради простата причина, че са ръка за ръка с властта. Обратното действие също е валидно. „Достатъчно е, пише Ив. Гюзелев, най-скромният и почтен гражданин у нас да поеме висока държавна служба, за да го осмеят и охулят от главата до краката.“[15]

Една от причините, които Ив. Гюзелев изтъква за политическата деградация, е лишаването на българското духовенство от политически права. Изолирането на това съсловие от политическите процеси води до неговата апатия към всички обществени дела, които не засягат пряко работата на Църквата. В следствие на това се наблюдава упадък на нравствената система и развърщане на населението. „Ако нашето духовенство не беше лишено от политическите си права и вземеше участие в тия партизански борби, те щяха да се водят малко много по-благоприлично и това щеше да има повече благотворно влияние върху масата. Колкото и да бъде човек циничен в своите изражения той все пак бива повече въздържан, когато срещу него стои противник уважаван от народната маса – казва Ив. Гюзелев.“[13]

В статиите „Партиите у нас“[4] и „Чиновничеството“[9] издателят на списание „Задружен труд“ остро критикува зависимостта на чиновничеството от политическите борби. Фактът, че всяка партия идва на власт със своите представители в администрацията и уволнява тези на предходната, създава положение на несигурност на чиновника. „Може ли при тия условия чиновникът да се предаде всецяло на работата си и да я изпълнява добросъвестно? – пита Ив. Гюзелев.“[6] В отговор на своя въпрос той заявява, че всички служители в администрацията работят ден за ден и благодарят на съдбата, когато са на работа. Примерите на несправедливи политически уволнения са ежедневна практика в системата. Личното достойнство постоянно се накръпява и чиновниците са длъжни да търпят капризите на своите началници без да смеят да изказват свободно своето лично мнение върху естеството на работата, която извършват. Благодарение на партийни протекции отделни некомпетентни административни служители успяват бързо да се издигнат в йерархията, което повлиява в отрицателно отношение на работата и взаимоотношенията. Партизанството сред чиновничеството се утвърждава като естествено явление. В следствие на партийната подкрепа много от злоупотребите на административни служители се прикриват, защото принадлежат към управляващата партия. „Полицията тероризираше противниците на властта и гледаше през пръсти на делата на своите съмишленици – пише Ив. Гюзелев.“[7]

Причина за недобросъвестното изпълнение на държавната служба е и безцелността на някои административни структурни звена и институции, които са тежко бреме за бюджета. Но вместо да бъдат закрити, те се използват за танцаняване на служба на неподготвени и некомпетентни лица, верни на партията в управлението. Поради тази причина, при икономии в бюджета се намаляват заплатите, а не се закриват ненужни и паразитиращи административни структури.[10]

Грубата политическа намеса в работата на администрацията и нейното политизиране води да загубата на мотивация сред служителите. „Всеки чиновник, пише Ив. Гюзелев, гледа с четири очи да удари по-скоро уреченият час, за да захвърли перото на половината фраза, която е почнал да пише и да си наложи час по-скоро шапката, за да избегне от канцеларията, в която той доброволно се е арестувал... С същото настроение се гледа по-скоро да дойде първо число на месеца, за да се разпише на ведомостта и да си получи платата. Никакъв живот, никаква енергия няма при изпълнение на длъжността; всеки чиновник гледа днес за днес, утре за утре, като не е уверен не само за това, дали ще получава същата

плата и до година, но и за това, дали ще оцелее на службата си, или ще бъде заменен от някое лице, фаворизирано от партията.”[11]

Независимо от тази демотивация, Ив. Гюзелев счита, че чиновниците трябва да осъзнаят, че са държавни служители. Като такива те трябва да имат уважително отношение към гражданите и да удовлетворяват техните административни потребности.

Политизирането на администрацията се отразява пагубно и на съдебната система. Съдилищата и техните служители изпадат изцяло под административна власт. Това нарушава безпристрастното водене на делата и засилва корупцията. Правото на изпълнителната власт да намалява до минимум наложените наказания, понякога по чисто политически причини, влияе негативно на съдебната власт. Сложната съдебна процедура забавя хода на делата и води до дълго протакане.[18]

Едно от действията, които Ив. Гюзелев счита, че трябва да се предприеме за по-добрата работа на съдиите е подобряване на тяхната материално обезпеченост. По този начин, според него ще се преодолее проблемът с даването на подкупи от страна на гражданите. Независимостта на съдебните органи от изпълнителната власт е задължително условие за безпристрастност. „Зависят ли съдиите от административната власт, те ще се боят за своето положение и следователно няма да бъдат безпристрастни в съденето – заключава той.”[17]

В търсене на решение на проблемите на администрацията Ив. Гюзелев не намира за уместно да се пристъпва към конституционни промени, защото неговият анализ показва, „че не е конституцията виновна, а хората, които я прилагат.”[8] Той предлага шест основни положения, от които да се ръководят държавните служители, за да не са възприемани от хората като „храненици на държавната хазна, които получават незаслужена заплата.”[7] На първо място длъжностите на чиновниците трябва да са съобразени с държавните нужди, а не такива, които служат само за партийни назначения. Второ – чиновниците не трябва да са зависими от политическите партии. Трето – да се избягва постоянното намаляване на заплатите на чиновниците, защото това води до демотивация и корупция. Четвърто – да се въведе ценз за заемане на всяка длъжност и да се преустанови назначаването на некомпетентни лица в администрацията. Пето – да се закрийт всички ненужни ведомства, които са в тежест на държавния бюджет и създават излишен контингент от чиновници. И шесто – да се засили контролът върху материалните разходи на администрацията.[12]

За Иван Гюзелев положителен момент в политическото състояние на страната е апатията сред населението към политическите борби в началото на ХХ век. За него тя е признак на политическа зрялост и самоосъзнаване. Основната причина за това отношение, той открива в безполезните опити на партиите да подобрят общественото положение. Независимо, че всички те се изреждат на кормилото на властта, хората не усещат положителна промяна и се оттеглят от политическите боричкания. „Народната маса, заявява Ив. Гюзелев, лека полека почна да дохожда вече до съзнаване безполезността от политическите партийни борби, тъй като те по настоящем се водят у нас, вследствие на което партиите, числото на които в последне време се увеличи чрезмерно, губят от ден на ден горещите си привърженици; техни привърженици остават почти само лицата, които се надяват на служба или за гешефти от встъпване на власт партията, за която се борят.”[20]

Прогресът на българското общество, според Ив. Гюзелев, зависи от правилното прилагане на демократичните принципи на практика. За него българският народ представлява добра почва за разпространение и утвърждаване на демократичните начала, но за това е нужно да се гарантират неговите граждански свободи. Те, от своя страна, могат да допринесат гражданите да развият способностите си за най-доброто устройство на обществото.[22] Ив. Гюзелев счита, че държавата има нужда от подготвени, съзнателни граждани, които да защитават интересите на нацията.

Тяхната роля, той вижда не в сляпото подражание на чуждия опит, а в осъзнаването и развитието на националните достижения и идеали. Липсата на критически анализ, доколко чуждото е полезно е недостатък на държавното управление. „Българинът, пише той, е най-много способен да подражава на чуждото, да го копира, макар и по някога в най-смешен вид. Българинът в чужда среда се срамува да изтъква своите национални черти, ако не разбира език се стеснява да заговори на български, а се стреми да схване още първите думи на чужденеца.“[25]

Чуждото влияние е особено осезаемо върху формирането на българската политика. Ив. Гюзелев заявява открито, че „у нас промяната на министерството се диктува не от органическото вътрешно развитие на държавата ни, а от влиянието на външната политика, в която ние играем само една пасивна роля.“[16] Като руски възпитаник, той заявява своята проруска ориентация във външнополитически план. Според него България трябва да поддържа добри отношения с Русия, защото сме малък народ и не можем да бъдем самостоятелен фактор в международната политика. В търсенето на политическия баланс той пише: „За нас еднакво са вредни и тие, които проповядват унизително раболепство пред освободителката ни Русия, и тие, които проповядват диаметрално срещуположната политика, т.е. отбягането ни от освободителката и сдружаването ни с нейните врагове. В Русия има вече здравомислящи хора, които се отвращават от крайното раболепство. Но същата тая Русия жестоко ще ни накаже, щом ѝ се представи благоприятен случай, ако ние друго не вършим, освен да я дразним за нищо и никакво.“[8]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Възгледите на Ив. Гюзелев за политическия живот и дейността на държавната администрация в началото на ХХ век са оформени под влиянието на неговия държавен опит. Разочарован от много негативни процеси в обществото, той посочва причините за деструктивността в държавното управление. Липсата на морал и ясни правила в политиката; политизирането на държавната администрация; изолацията на отделни социални слоеве от политическия процес; използването на пресата за тесни политически цели са само част от негативите на политическия процес и държавната власт. Преосмислянето на ценностите и идеите, както и точното прилагане на демократичните принципи могат да гарантират реалните граждански свободи и прогреса на обществото.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.І, с.4.
- [2] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.І, с.11.
- [3] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.І, с.13-14.
- [4] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.ІІ, с.97-114.
- [5] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.ІІ, с.104.
- [6] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.ІІ, с.108.
- [7] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.ІІ, с.109.
- [8] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.ІІ, с.112.
- [9] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.ІV, с.289-309.
- [10] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.ІV, с.290.
- [11] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.ІV, с.298.
- [12] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.ІV, с.308-309.
- [13] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.ІV, с.390.
- [14] Задружен труд, г.І, 1902 г., кн.ІV, с.391.
- [15] Задружен труд, г.ІІ, 1903 г., кн.І, с.8.
- [16] Задружен труд, г.ІІ, 1903 г., кн.ІV, с.491.
- [17] Задружен труд, г.ІІ, 1903 г., кн.ХІ, с.295.
- [18] Задружен труд, г.ІІ, 1903 г., кн.ХІ, с.964.

- [19] Задружен труд, г.III, 1904 г., кн.III, с.296-297.
- [20] Задружен труд, г.III, 1904 г., кн.III, с.298.
- [21] Задружен труд, г.IV, 1905 г., кн.VI, с.482.
- [22] Задружен труд, г.IV, 1905 г., кн.VII-VIII, с.583.
- [23] Задружен труд, г.V, 1906 г., кн.IV, с.244.
- [24] Задружен труд, г.V, 1906 г., кн.IV, с.246.
- [25] Задружен труд, г.V, 1906 г., кн.V, с.321.
- [26] Задружен труд, г.V, 1906 г., кн.V, с.328.

За контакти:

Доц. д-р Емил Инджов, Катедра “Социални и стопански науки”, Технически университет - Габрово, Тел.: 066 827 587, E-mail: indzhov@abv.bg.